

Ustanie wspólności ustawowej

Uchwała
Sądu Najwyższego - Izba Cywilna
z dnia 11 września 2003 r.
III CZP 52/03

Teza

Akcje pracownicze nabyte w trybie ustawy z dnia 30 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (jedn. tekst: Dz.U. z 2002 r. Nr 171, poz. 1397 ze zm.) przez jednego z małżonków po ustaniu wspólności ustawowej, w wyniku realizacji uprawnienia uzyskanego przed ustaniem wspólności ustawowej, są składnikiem majątku tylko tego małżonka.

- *OSNC 2004 nr 11, poz. 169, str. 1, Biul.Sk. 2003 nr 9, str. 5, Wokanda 2003 nr 10, str. 8, Prok. i Pr. 2004 nr 3, poz. 41, str. 26, MoP 2004 nr 20, str. 951, Legalis*
- *Kodeks cywilny, Art. 535*
- *Ustawa o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, całość*

Skład sądu

Sędzia SN Maria Grzelka (przewodniczący)
Sędziowie SN: Gerard Bieniek, Kazimierz Zawada (sprawozdawca)

Sentencja

Sąd Najwyższy w sprawie z wniosku Ewy B. przy uczestnictwie Mirosława Mariana B. o podział majątku dorobkowego, po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 11 września 2003 r., przy udziale prokuratora Prokuratury Krajowej Jana Szewczyka, zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy w Białymstoku postanowieniem z dnia 15 kwietnia 2003 r.:

"Czy akcje pracownicze nabyte nieodpłatnie w trybie ustawy z dnia 30 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (Dz.U. Nr 118, poz. 561 ze zm.) przez jednego z małżonków po ustaniu wspólności ustawowej z uwzględnieniem stażu pracy w okresie tej wspólności podlegają rozliczeniu w sprawie o podział majątku dorobkowego na zasadzie ekspektatywy, a jeśli tak, to jaki moment decyduje o powstaniu tej ekspektatywy i zaliczeniu jej w skład majątku dorobkowego?"

podjął uchwałę:

Akcje pracownicze nabyte w trybie ustawy z dnia 30 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (jedn. tekst: Dz.U. z 2002 r. Nr 171, poz. 1397 ze zm.) przez jednego z małżonków po ustaniu wspólności ustawowej, w wyniku realizacji uprawnienia uzyskanego przed ustaniem wspólności ustawowej, są składnikiem majątku tylko tego małżonka.

Uzasadnienie

Wnioskodawczyni i uczestnik postępowania o podział majątku wspólnego pozostawali w ustawowej wspólności majątkowej małżeńskiej od dnia 23 czerwca 1990 r. do dnia 28 stycznia 1998 r. Uczestnik będący od dnia 1 marca 1988 r. pracownikiem Centrali Produktów Naftowych, przekształconej w czasie gdy był w niej zatrudniony z przedsiębiorstwa państwowego w spółkę akcyjną z wyłącznym udziałem Skarbu Państwa, uzyskał w okresie pozostawania we wspólności majątkowej małżeńskiej możliwość nieodpłatnego nabycia akcji na podstawie ustawy z dnia 30 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (jedn. tekst: Dz.U. z 2002 r. Nr 171, poz. 1397 - dalej: "ustawa o komercjalizacji"); samo nabycie przez niego akcji - 869 o nominalnie 10 zł - nastąpiło jednak dopiero w dniu 30 listopada 1998 r., tj. kiedy już nie pozostawał we wspólności majątkowej z wnioskodawczynią. W dniach 14 czerwca i 13 października 2000 r. uczestnik sprzedał te akcje za łączną kwotę 18.878,85 zł. Sąd

Rejonowy, dokonując postanowieniem z dnia 12 grudnia 2000 r. podziału majątku wspólnego, zaliczył tę kwotę do majątku podlegającego podziałowi.

Podczas rozpoznawania apelacji uczestnika, kwestionującej zaliczenie wymienionej kwoty do majątku wspólnego, Sądowi Okręgowemu nasunęło się przytoczone wyżej zagadnienie prawne. W ocenie Sądu Okręgowego przepisy art. 31 i art. 32 k.r.o. przemawiają za zaliczeniem nabytych w dniu 30 listopada 1998 r. przez uczestnika akcji wyłącznie do jego majątku. Niemniej, wychodząc z założeń analogicznych do przyjętych w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 1978 r., mającej moc zasady prawnej, III CZP 86/77 (OSNCP 1978, nr 10, poz. 171), można też bronić poglądu o przynależności nabytych przez uczestnika akcji do majątku wspólnego jego i wnioskodawczyni. Zgodnie z powołaną uchwałą, spółdzielcze prawo do lokalu, powstałe z realizacji oczekiwania małżonków na przydział wspólnego mieszkania, należy do nich obojga, jeżeli przydział nastąpił po ustaniu małżeństwa na rzecz jednego z małżonków i jego dotychczasowej rodziny. Na tle stanu faktycznego sprawy podobne oczekiwanie prawne (ekspektatywę) małżonków można by wiązać z tym, że okres pracy uczestnika warunkujący nabycie prawa do akcji przypadał na czas trwania wspólności majątkowej małżeńskiej.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 63 ust. 2 ustawy o komercjalizacji, jeżeli przed dniem wejścia w życie tej ustawy Skarb Państwa nie rozpoczął udostępniania akcji na zasadach preferencyjnych, ustalonych w art. 24 ustawy z dnia 13.7.1990 r. o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (Dz.U. Nr 51, poz. 298 ze zm.) ich nabywanie przez uprawnionych pracowników odbywa się na zasadach określonych w ustawie o komercjalizacji.

Do przewidzianego w art. 36 i 38 ustawy o komercjalizacji nieodpłatnego nabycia akcji przez uprawnionych pracowników, tj. osoby wymienione w art. 2 pkt 5 tej ustawy, dochodzi na podstawie umowy zawartej ze Skarbem Państwa - Ministrem Skarbu Państwa (uprzednio § 10 rozporządzenia Ministra Skarbu Państwa z dnia 3.4.1997 r. w sprawie szczegółowych zasad podziału uprawnionych pracowników na grupy, ustalania liczby akcji przypadających na każdą z tych grup oraz trybu nabywania akcji przez uprawnionych pracowników, Dz.U. Nr 33, poz. 200, a obecnie § 15 rozporządzenia Ministra Skarbu Państwa z dnia 29.1.2003 r. w sprawie szczegółowych zasad podziału uprawnionych pracowników na grupy, ustalania liczby akcji przypadających na każdą z tych grup oraz trybu nabywania akcji przez uprawnionych pracowników, Dz.U. Nr 35, poz. 303). Z mocy obowiązującego od 9.8.2001 r. przepisu art. 36 ust. 4a ustawy o komercjalizacji dla umowy tej wymagana jest forma pisemna pod rygorem nieważności. (...)

Jeżeli umowę nieodpłatnego nabycia akcji zawarł pracownik pozostający w ustawowej wspólności majątkowej małżeńskiej, nabyte przez niego akcje wchodzi, zgodnie z art. 31 i 32 KRO - mimo iż małżonek nabywcy nie staje się stroną tej umowy ani współnikiem spółki akcyjnej (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20.5.1999 r., I CKN 1146/97, OSNC 1999, nr 12, poz. 209) - w skład majątku wspólnego. Nieodpłatnego nabycia akcji przez pracownika pozostającego w ustawowej wspólności majątkowej małżeńskiej nie dotyczy bowiem żaden z wyjątków zastrzeżonych w art. 33 pkt 2 - pkt 10 KRO. W szczególności, w związku z wynikającą z art. 38 ust. 3 ustawy o komercjalizacji niemożnością obrotu nabytymi nieodpłatnie akcjami przez oznaczony czas liczony od dnia zbycia przez Skarb Państwa pierwszych akcji na zasadach ogólnych, należy zaznaczyć, że wymienione wyłączenie zbywalności nie wchodzi w zakres hipotezy art. 33 pkt 6 KRO. Mówiąc o prawach niezbywalnych, przepis ten ma na względzie tylko prawa, których nie można zbyć w ogóle. Za prawa niezbywalne w znaczeniu tego przepisu nie mogą być więc uważane prawa jedynie czasowo niezbywalne. Nie ma także podstaw do stosowania do omawianego nabycia, mimo jego nieodpłatności, art. 33 pkt 2 KRO; umowa nieodpłatnego nabycia akcji przez uprawnionego pracownika nie jest bowiem niewątpliwie umową darowizny (art. 888 KC). O przynależności zaś do majątku wspólnego określonego prawa, co do którego nie występuje żaden z wyjątków zastrzeżonych w art. 33 pkt 2 - pkt 10 KRO, rozstrzyga jedynie porównanie chwili nabycia tego prawa z czasem pozostawania nabywcy (nabywców) we wspólności ustawowej. Jeżeli data nabycia przypada na ten czas, nabyte prawo staje się składnikiem majątku wspólnego.

I na odwrót, jeżeli data nabycia prawa nie przypada na czas, w którym nabywca pozostaje we wspólności ustawowej, nabyte prawo nie może stać się składnikiem majątku objętego tą wspólnością. (...)

Do zawarcia umowy nieodpłatnego nabycia akcji dochodzi w wykonaniu prawa do nieodpłatnego nabycia akcji, przysługującego uprawnionemu pracownikowi wobec Skarbu Państwa - Ministra Skarbu Państwa, jeżeli w terminie sześciu miesięcy od dnia wpisania spółki do rejestru złożył pisemne oświadczenie o zamiarze nabycia akcji (art. 38 ust. 2 ustawy o komercjalizacji w pierwotnym brzmieniu, a następnie art. 38 ust. 1 tej ustawy; jedynie art. 38 ust. 1 ustawy o komercjalizacji w brzmieniu obowiązującym od 8.4.1997 r. do 7.7.1997 r. przewidywał trzymiesięczny termin do złożenia oświadczenia o zamiarze nabycia akcji). Prawo to powstaje w zasadzie po upływie trzech miesięcy od dnia zbycia przez Skarb Państwa pierwszych akcji na zasadach ogólnych i wygasa z upływem - obecnie - dwunastu miesięcy od dnia powstania; uprzednio wygasało z upływem sześciu miesięcy od dnia powstania (art. 38 ust. 2 ustawy o komercjalizacji w brzmieniu obowiązującym od 8.4.1997 r.). Zarówno w orzecznictwie, jak piśmiennictwie prawo to kwalifikowane jest jako uprawnienie cywilnoprawne o charakterze majątkowym (por. uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 15.11.2000 r., III ZP 20/00, OSNP 2001, nr 16, poz. 504), mające postać roszczenia (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 24.6.1998 r., I PKN 198/98, OSNP 1999

nr 13, poz. 426, i z dnia 6.8.1998 r., III ZP 24/98, OSNP 1999, nr 17, poz. 545). Przepis art. 38 ust. 1b ustawy o komercjalizacji, który wszedł w życie 15.1.2003 r., usunął wątpliwości co do dziedziczności tego prawa, uznał je wyraźnie za podlegające dziedziczeniu. Ze sformułowania tego przepisu - podkreślenia, że prawo do nieodpłatnego nabycia akcji podlega dziedziczeniu od chwili powstania, tj. od upływu trzech miesięcy od dnia zbycia przez Skarb Państwa pierwszych akcji na zasadach ogólnych - wynika zarazem, iż nie są już dziedziczne ewentualne wcześniejsze "sytuacje prawne" osób, o których mowa w art. 2 pkt 5 ustawy o komercjalizacji, wiązane w szczególności z wpisem spółki do rejestru i oświadczeniem o zamiarze nieodpłatnego nabycia akcji. Jednocześnie nie powinna budzić wątpliwości moc wsteczna art. 38 ust. 1b ustawy o komercjalizacji: rozciągnięcie jego zastosowania także na te prawa do nieodpłatnego nabycia akcji, które powstały przed wejściem w życie tego przepisu. Przepis ten zawiera bowiem w istocie wykładnię autentyczną przepisu ustawy o komercjalizacji, przyznającego uprawnionym pracownikom prawo do nieodpłatnego nabycia akcji, w związku z wątpliwościami co do dziedziczności tego prawa. Powszechnie zaś akceptowanymi przykładami odstępstwa od zasady nieretroakcji uzasadnionymi celem ustawy (art. 3 in fine KC) są te właśnie regulacje, które zawierają wykładnię autentyczną przepisów już obowiązujących. Prawa dziedziczne są na ogół zarazem zbywalne (art. 57 § 1 KC), tj. można nimi rozporządzać w drodze czynności prawnej, ale tak być nie musi (por. np. art. 595 § 1 i art. 602 § 1 KC, a na ich tle liczne wypowiedzi piśmiennictwa), i taki właśnie wyjątek występuje w przypadku prawa do nieodpłatnego nabycia akcji: choć dziedziczne, jest ono niezbywalne. Jak już wspomniano, art. 38 ust. 3 ustawy o komercjalizacji przewiduje czasową niezbywalność akcji nabytych nieodpłatnie przez uprawnionego pracownika. Cel wyłączenia obrotu tymi akcjami w okresie dwóch lub trzech lat od dnia zbycia przez Skarb Państwa pierwszych akcji na zasadach ogólnych, jakim jest chęć zapobieżenia obniżeniu ceny rynkowej akcji spółki w następstwie szybkiej wyprzedaży nabytych przez pracowników akcji, nakazuje uznać za niezbywalne, i to w całym okresie istnienia, także prawo do nieodpłatnego nabycia akcji. W przeciwnym razie zawarty w art. 38 ust. 3 zakaz obrotu nabytymi akcjami mógłby być z łatwością obchodzony przez zbycie prawa do nieodpłatnego nabycia akcji. (...)

W przypadku gdy uprawniony pracownik w chwili uzyskania prawa do nieodpłatnego nabycia akcji podlega ustawowej wspólności majątkowej małżeńskiej, niezbywalność tego prawa przesądza o jego przynależności do majątku odrębnego pracownika - nabywcy. Jak wiadomo, według art. 33 pkt 6 KRO, odrębny majątek każdego z małżonków stanowią prawa majątkowe niezbywalne. Prawa te wchodzi więc w skład majątku odrębnego nabywcy, choćby on w chwili ich nabycia pozostawał we wspólności majątkowej małżeńskiej. Wymieniony przepis jest wprawdzie powszechnie w piśmiennictwie uważany za zbyt szeroko ujęty, jednak nawet przy postulowanej tam korekturze zakresu jego zastosowania, powinien on obejmować prawo do nieodpłatnego nabycia akcji. Wspomnianej korekturze oprócz praw majątkowych niezbywalnych, co do których wyraźny przepis stanowi, że mogą one przysługiwać wspólnie małżonkom (zob. art. 9 ust. 5 ustawy z dnia 15.12.2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych, tekst jedn. Dz.U. z 2003 r., Nr 119, poz. 1116, dalej: ust. spółdz. mieszk.), należy poddać prawa majątkowe, których niezbywalność wynika z zastrzeżenia umownego (art. 509 § 1 KC), lub co do których jest to uzasadnione ich funkcją (prawo odkupu, prawo pierwokupu), nie można natomiast na tej zasadzie wyłączyć z zakresu zastosowania art. 33 pkt 6 KRO innych praw niezbywalnych związanych z osobą uprawnionego. Nie ma przy tym znaczenia, czy związanie z osobą uprawnionego stanowi jedyną, czy tylko - jak w przypadku prawa do nieodpłatnego nabycia akcji - jedną z wielu przyczyn wyłączenia zbywalności prawa.

Mimo iż omawiane prawo nie ma charakteru finalnego, lecz stanowi środek prowadzący do nieodpłatnego nabycia akcji, nie istnieje uzasadniona potrzeba oceniania go w kategoriach ekspektatywy. Budząca wiele wątpliwości koncepcja ekspektatywy (praw podmiotowych tymczasowych) zmierza do poszerzenia zakresu ochrony podmiotów stosunków cywilnoprawnych przez objęcie ochroną sytuacji, w których podmiotom tym nie przysługują prawa podmiotowe (uprawnienia wchodzące w skład prawa podmiotowego). W sytuacji, gdy adresat normy na skutek częściowego jedynie zrealizowania się zdarzenia objętego hipotezą normy nie nabył jeszcze określonego prawa (np. własności lub roszczenia), koncepcja ta umożliwia objęcie ochroną jego sytuacji prawnej nie w pełni ukształtowanej, ale dostatecznie pewnej, wyrażającej się oczekiwaniem na nabycie wspomnianego prawa (co do pojęcia ekspektatywy zob. np. zdanie odrębne sędzi Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24.10.2000 r., sygn. SK 7/00, OTK 2000, nr 7, poz. 256). Najbardziej znanym przykładem sięgania w praktyce do tak rozumianej koncepcji ekspektatywy jest właśnie wspomniane już objaśnianie pozycji prawnej członka spółdzielni mieszkaniowej w czasie po wniesieniu wkładu, a przed przydzieleniem spółdzielczego prawa do lokalu mieszkalnego. Wniesienie wkładu, stanowiące wykonanie pochodnego obowiązku wobec stosunku członkostwa, warunkowało przydział prawa do lokalu. Z chwilą wniesienia wkładu członek nabywał w stosunku do spółdzielni wierzytelność pieniężną w wysokości równej kwocie uiszczanego wkładu, ale nie nabywał roszczenia o przydział określonego lokalu; na lokal musiał oczekiwać przez nieokreślony bliżej czas. (...)

Sama więc wierzytelność z tytułu wkładu, choć warunkowała uzyskanie przydziału prawa do lokalu, nie mogła być identyfikowana z roszczeniem o przydział prawa do lokalu, miała przy tym w warunkach chronicznego braku mieszkań wartość znacznie mniejszą od wartości możliwości uzyskania w związku z wniesionym wkładem przydziału w przyszłości prawa do lokalu. Odwołanie się w tej sytuacji do koncepcji ekspektatywy zapewniało zatem członkowi spółdzielni ochronę jego doniosłego interesu w zakresie, w jakim interes ten nie mógł być chroniony przez przysługujące mu prawa podmiotowe (uprawnienia wchodzące w skład prawa podmiotowego), w szczególności przez wierzytelność z tytułu wkładu.

Tymczasem prawo do nieodpłatnego nabycia akcji ma postać w pełni ukształtowanego roszczenia umożliwiającego uprawnionemu pracownikowi nabycie należnych akcji. W rezultacie, interes uprawnionego pracownika w nieodpłatnym nabyciu akcji może być dostatecznie chroniony za pomocą tego roszczenia; tak samo, jak np. interes kupującego - za pomocą roszczenia o wydanie i przeniesienie własności sprzedanej rzeczy (art. 535 KC). W tej sytuacji, nie ma potrzeby opatrywania roszczenia o nieodpłatne nabycie akcji dodatkowo etykietą ekspektatywy, ani konstruowania ekspektatywy obok tego roszczenia. (...)

Należy jednak zauważyć, że ostatnio w orzecznictwie (por. np. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 8.11.2002 r., III CZP 73/02, Biul. SN 2002, nr 11, s. 9) i ustawodawstwie (art. 19 ust. spółdz. mieszk.) można się spotkać z nazywaniem ekspektatywą także już istniejących roszczeń (praw podmiotowych). Lecz gdyby nawet zgodnie z tą ostatnią, nie zasługującą na aprobatę tendencją, nazwać roszczenie o nieodpłatne nabycie akcji ekspektatywą, nie mogłoby to zmienić przedstawionego wyżej charakteru tego roszczenia, w szczególności pozbawić go cechy niezbywalności. Ze względu zaś na tę ostatnią cechę, w razie nabycia go w czasie podlegania przez nabywcę ustawowej wspólności majątkowej małżeńskiej, musi ono - jak wiadomo - zostać zaliczone do majątku odrębnego nabywcy. (...)

Ani prawo do nieodpłatnego nabycia akcji, ani ekspektatywą tego prawa nie wchodzi do majątku wspólnego. Ze względu na niemożliwość ziszczenia się tego założenia w przypadku nieodpłatnego nabycia akcji przez pracownika nie podlegającego już ustawowej wspólności majątkowej małżeńskiej, nie ma więc podstaw do rozciągnięcia na ten przypadek rozwiązania przyjętego w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 12.1.1978 r., III CZP 86/77 (OSNCP 1978, nr 10 poz. 171), w odniesieniu do przydziału spółdzielczego prawa do lokalu jednemu z byłych małżonków.